

bjargráð sem hafa fleytt starfsfólkinu áfram, versnar og þá er ekki von á góðu. Þess má geta að samkvæmt niðurstöðum könnunar á kulnunarreinkennum meðal félagsráðgjafa, sem gerð var nýlega, kom í ljós að 30% þeirra sýndu einkenni kulnunar sem er grafalvarlegt, og þarf vissulega að skoða nánar.

Svo mörg voru orð þeirra Guðrúnar, Páls og Guðlaugar og kannski ekki miklu við þau að bæta. Guðlaug varpaði fram þeirri spurningu hvort ekki þyrfti að setja í lög heimildir dómstóla til að stöðva umfjöllun fjölmiðla um barnaverndarmál meðan á mála-rekstri stæði. Það verður tæplega gert á næstunni því að engin slík ákvæði er að finna í lögum um fjölmiðla,

hvorki þeim sem sett voru 2011 né þeim breytingum sem eru til umfjöllunar í Alþingi en náðu ekki að verða að lögum fyrir þinglok vorið 2013.

Félagsráðgjafar hafa nokkurt hald í siðareglum sínum sem segja þeim að hlýða samvisku sinni og sannfæringu. Þar segir ennfremur í 3. grein: „Félagsráðgjafi gætir trúnaðar um þau mál sem hann verður áskynja í starfi sínu. Undantekningu frá þagnarskyldu má einungis gera samkvæmt lagaboði eða af brýnni nauðsyn.“ Á hinn bóginn segir í 16. grein að þeim sé bæði fjálst og skylt að miðla þekkingu sinni sem víðast og til alls almennings. Það er því ekkert sem stöðvar þá í að ræða málin opinberlega, svo lengi sem trúnaður er haldinn við skjólstæðinga.

Hver er í fjölskyldunni? Skilnaðir og stjúp tengsl

Höfundur: Valgerður Halldórsdóttir
Vaka-Helgafell. Reykjavík, 2012
225 bls. ISBN 978-9979-2-2198-2

Bókin *Hver er í fjölskyldunni? Skilnaðir og stjúp tengsl*, eftir Valgerði Halldórsdóttur, kennara og félagsráðgjafa, MA, fjallar um tengsl og aðstæður í hinni margbreytilegu fjölskyldu í samfélagi nútímans þar sem skilnaður hjóna og para ásamt myndun stjúp-fjölskyldna er orðinn algengur viðburður. Það er fagnaðarefni að út skuli vera komin bók um

íslenskan veruleika á þessu sviði. Margt hefur gerst síðustu áratugi hvað varðar söfnun fróðleiks um stjúp-tengsl og stjúp-fjölskyldur á Íslandi með rannsóknum og skrifum af ýmsu tagi. Engu að síður er hér um tímamótaverk að ræða. Bókin er hvort tveggja í senn, hugsuð fyrir almenning ásamt því að nýtast fagaðilum og öðrum sem að málefnum fjölskyldna koma.

Formála að bókinni skrifar dr. Sigrún Júlíusdóttir, félagsráðgjafi og prófessor við Háskóla Íslands. Þar rekur hún á greinargóðan hátt þá þróun og þann breytileika sem átt hefur sér stað hjá fjölskyldunum í landinu, þróun sem tekur á sig margvísleg birtingar-form og skapar ótal fjölskyldumynstur.

Bók Valgerðar er byggð á faglegri þekkingu höfundar ásamt tiltækum rannsóknum og klínískri vinnu

en síðast en ekki síst nýtir höfundur sína eigin persónulegu reynslu í skrifum sínum sem gerir verkið í heild bæði trúverðugt og hagnýtt.

Bókin skiptist í tíu kafla. Í hverjum þeirra eru teknir fyrir ákveðnir þættir og þemu sem tengjast daglegum veruleika stjúp-fjölskyldunnar. Í fyrsta kafla bókarinnar er t.d. byrjað á því að fjalla um skilgreiningar, þ.e. hvernig stjúp-fjölskyldan skilgreinir sig og hvernig hún er skilgreind í samfélaginu. Höfundur notar hugtakið stjúpblindu í því sambandi. Fjallað er um þær margvíslegu breytingar sem eiga sér stað þegar stjúp tengsl myndast. Í öðrum kafla talar höfundur um að fjölskyldan sé eins og órói og á þá við að allar breytingar hafi einkum áhrif í fyrstu. Jafnframt er fjallað um þær breytingar sem verða á hlutverkum, ábyrgð og efnahagslegri stöðu. Þannig býður hver kafli upp á tiltekin viðfangsefni sem öll tengjast myndun stjúp-fjölskyldna og þeirri þróun sem átt getur sér stað þegar fram líða stundir.

Í byrjun hvers kafla eru sett fram atriði í spurnarformi sem fá sína umfjöllun í kaflanum. Undantekning frá þessu er síðasti kafli sem er stutt hugleiðing um há-tíðir og gjafir í stjúp-fjölskyldum. Hver kafli endar síðan á íhugunarpunktum sem eru eins konar niðurstæða umfjöllunarinnar og eru vel til þess fallnir að vekja vanga-veltur og umræður um hina ýmsu þætti. Þessi framsetning gefur möguleika á því fletta upp á ákveðnum viðfangsefnum sem fólki eru hugleikin hverju sinni.

Ef foreldrar, sem ekki búa saman, vilja t.d. bæta foreldrasamvinnuna er hentugt að lesa þriðja kafla bókarinnar og velta síðan fyrir sér íhugunarpunktunum. Þar er fjallað um tengsl foreldranna, hvort þau snúist fyrst og fremst um velferð barnanna eða séu e.t.v. of náin eða einkennist af illdeilum.

Það er reynsla undirritaðrar að margir stjúf-eldrar séu öruggir í hlutverki sínu og oft í miklum vafa um hvernig þeir eigi að skapa sér sess í fjölskyldunni án þess að sæta erfiðri gagnrýni. Þessu gerir höfundur góð skil.

Fimmti kafli um systkinatengsl í stjúpfjölskyldum. Oft verður nánast bylting í lífi barna þegar þau eignast stjúpsystkini. Aldursröðin getur breyst mikið og sömuleiðis verkefni og skyldur barnanna í fjölskyldunni.

Óraunhæfar hugmyndir eru viðfangsefni sjöunda kaffla. Þetta er sérstaklega mikilvægt atriði í ljósi þess að sambönd standa oft og falla með því hversu raunhæfar eða óraunhæfar væntingar og hugmyndir fólk hefur þegar verið er að byggja upp stjúptengsl.

Á þennan hátt getur lesandinn sótt sér fræðslu við hæfi og eftir þörfum því að viðfangsefni eru sannarlega margvísleg í köflunum tíu. Boðskapur bókarinnar getur að álitni undirritaðrar falist í því að fólk eigi að flýta sér hægt þegar verið er að skapa nýjar aðstæður í fjölskyldum. Of mikill flýtir, hvort sem um er að ræða að kynna börn fyrir nýjum stjúfforeldrum eða að fara of fljótt í nýja sambúð, getur aukið líkur á nýjum skilnaði.

Höfundur kynnir til sögunnar ýmsar persónur sem hver leikur sitt hlutverk. Inn í það fléttast lýsingar á því hvernig mynstur og tengsl breytast eftir skilnað og hvernig ný tengsl myndast þegar fólk eignast nýja maka og stjúpbörn. Lýst er hversu flókin veröldin getur orðið börnum við slíkar aðstæður. Ég hefði gjarnan viljað sjá fleiri myndir (*genogram*) af fjölskyldunum líkt og höfundur dregur upp í þriðja kaffla (bls. 67) og í fjórða kaffla (bls. 88) því að stundum reyndist snúið að átta sig fyllilega á hvaða fjölskyldu er verið að fjalla um hverju sinni. Engu að síður er umfjöllunin í heild afar fróðleg og lýsir vel hvernig fjölskylduformið getur tekið á sig nánast óteljandi myndir í kjölfar þess að fólk skilur, stundum í annað eða jafnvel þriðja sinn. Það er ekki lítið verk að þurfa að takast á við það þúsluspil að allir fái notið sín í samsettum fjölskyldum. Greinilegt er að höfundur hefur yfirgripsmikla þekkingu á því sem fjallað er um.

Uppsetning verksins er skýr. Mikil vinna hefur verið lögð í atriða- og heimildaskrá. Gefur það verkinu meira vægi hvernig rannsóknir og skrif annarra höfunda á þessu sviði eru nýttar til að undirstrika hinn hversdagslega veruleika stjúpfjölskyldunnar.

Málfar er til fyrirmyndar og sömuleiðis allur frágangur. Óhætt er að mæla með bók Valgerðar, bæði fyrir leikmenn og lærða.

Rannveig Guðmundsdóttir,

félagsráðgjafi Msc og fjölskylduþerapísti

Talaðu við mig

Leiðbeiningar um samtöl barnaverndarstarfsmanna við börn

Kennsluheftið *Talaðu við mig! Leiðbeiningar um samtöl barnaverndarstarfsmanna við börn* og meðfylgjandi leikin DVD-mynd var gefið út af Barnaverndarstofu árið 2010 en efnið varð til að frumkvæði Barna- og jafnréttisráðuneytisins í Noregi sem veitti Barnaverndarstofu góðfúslegt leyfi til að þýða efnið á íslensku. Karl Marínósson félagsráðgjafi þýddi kennsluheftið og Matthías Kristiansen þýddi texta við DVD-myndina. Efnið er byggt á kenningum Haldors Övreeide en bók hans, *Samtöl við barn*, var endurútgefin árið 2009.

Myndin og kennsluheftið gagnast þeim sem hafa það að starfi að tala við börn, en efnið er sérstaklega ætlað barnaverndarstarfsmönnum. Efnið er jafnframt kjörið til kennslu í viðtalstækni fyrir nemendur á félags-, heilbrigðis- og uppeldissviði háskóla. Í leikinni mynd hittum við fyrir systurnar Matthildi og Benediktu í þann mund sem barnaverndarstarfsmenn grípa inn í líf fjölskyldunnar. Þar fylgjumst við með því hvernig starfsmenn barnaverndar koma á heimilið ásamt lögreglu, vista þær utan heimilis og hvernig þeim er síðan fylgt eftir með samtölum. Kennsluheftinu er ætlað að gefa fólki innsýn í það hvernig gera má betur þegar talað er við börn og unglinga. Fjallað er um rétt barna og ungmenna til þátttöku þar sem lögð er áhersla á samtalið sem mikilvægustu forsendu þess að skilja hvað aðrir upplifa og meina. Farið er yfir muninn á barnasjónarmiði og sjónarmiði barnsins og mismunandi gerðir samtala. Bent er á mikilvægi þess að hlusta þannig að barnið tali og að tala þannig að barnið hlusti og hvernig samtalið hjálpar barninu til þroska. Tekin eru dæmi um það hvernig sá fullorðni getur bætt við einhverju nýju, svo sem upplýsandi athugasemdum, orðum og lýsingum sem taka undir reynslu barnsins á nýjan máta sem verður til þess að barnið sér nýtt samhengi. Farið er yfir það hvernig hinn fullorðni fylgir takti barnsins en tekur jafnframt skýra stjórn. Þá eru nokkrar ráðleggingar um framvindu samtals, svo sem undirbúningur, hver á að vera með í samtalinu og hin mismunandi stig samtalsins. Myndina og kennsluheftið má nálgast á Barnaverndarstofu.

Steinunn Bergmann félagsráðgjafi, MPA

Þróun velferðarinnar 1988–2008

Ritstjórar: Guðný Björk Eydal og Stefán Ólafsson
Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands. Reykjavík. 2012
369 bls. ISBN 978-9935-424-15-0

Bókarumfjöllun

Bókin *Þróun velferðarinnar 1988–2008* sem kom út á liðnu ári sætir tíðindum í heimi félagsvísinda. Viðfangsefni bókarinnar tengist stóru norrænu samstarfsverkefni sem hópur íslenskra fræðimanna hefur tekið þátt í. Í bókinni er tekið á helstu flokkum velferðarmála á Íslandi og hvernig þróunin hefur verið á þessum tveimur áratugum sem koma fram í titlinum. Upphaf-

ár rannsóknartímabilsins 1988 markast af gerð fyrstu norrænu lífskjarakönnunarinnar á Íslandi sem framkvæmd var það ár og lokaárið 2008 vísar til upphafs norræna verkefnisins um leið og það ár er sögulegt fyrir okkur Íslendinga með hruni bankanna.

Bókin er löng og ítarleg og inniheldur alls sautján kafla sem sextán höfundar koma að auk inngangs. Allir höfundarnir tengjast Háskóla Íslands með einum eða öðrum hætti. Flestir höfundanna koma úr félagsfræði og félagsráðgjöf enda snertir viðfangsefnið kjarnasvið beggja greinanna, velferðarmál í víðasta skilningi. Guðný Björk Eydal prófessor í félagsráðgjöf og Stefán Ólafsson prófessor í félagsfræði eru ritstjórar bókarinnar og eiga stærstan þátt með aðild að alls átta köflum, auk þess sem Stefán skrifar ítarlegan inngang þar sem vikið er að helstu umfjöllunarefnum bókarinnar og þróun lífskjara á tímabilinu sem um ræðir.

Efnissvið bókarinnar tekur til þróunar velferðarútgjalda, umfangs vinnunnar á Íslandi, afkomu aldraðra, stöðu fjölskyldunnar, innflytjendamála, tekjuþróunar, hlutverks sveitarfélaga, þriðja geirans auk heilsu og lífskjara. Óhætt er að fullyrða að tímabil rannsóknarinnar 1988–2008 hafi verið viðburðaríkt hér á landi og miklar breytingar orðið í þróun velferðarmála. Í upphafi tímabilsins voru lífskjör þegar orðin samþærileg við það besta sem þekktist á Norðurlöndum á þeim tíma. Íslendingar höfðu náð þessum einstaka árangri með meira vinnuframlagi en víða annars staðar á Vesturlöndum án þess þó að þurfa að reiða sig á eins víðtækt opinbert velferðarkerfi og önnur Norðurlönd.

Í bókinni má sjá hvernig einstakir þættir velferðarmála breyttust á rannsóknartímabilinu þar sem réttindi borgaranna jukust og meira fé var lagt í opinbera forsjá. Vinnutími styttist lítillega en Íslendingar voru þó enn meiri vinnuþjóð en flestar vestrænar þjóðir í lok tímabilsins. Mikilsverðar breytingar á lífskjörum þjóðarinnar urðu á þessum tveimur áratugum sem meðal annars fólu í sér aukna opnun til Evrópu með þátttöku í Evrópska efnahagssvæðinu, EES, og einkavæðingu opinberra eigna. Ætla mætti að stærstu lífskjarasporin hafi verið stigin á rannsóknartímabilinu sjálfu eftir tímabil haftabúskapar, óðaverðbólgu og að mörgu leyti lokaðs hagkerfis. Þess vegna vekur athygli að sjá í inngangi að tímabilið frá um 1960 og fram til 1987 skilaði meiri hagvexti á Íslandi en tímabilið 1988–2008. Aukið framboð á lánum vegna húsnæðis-kaupa í byrjun aldarinnar ýtti undir húsnæðisbólgu á sama tíma og vaxtabætur lækkuðu. Skuldabyrði almennings varð því að verulegu vandamáli við hrun fjármálakerfisins árið 2008 sem dró enn frekar máttinn úr lífskjörum fólks. Til viðbótar varð vart við aukinn tekjuójöfnuð þegar líða fór á rannsóknartímabilið sem birtist einna helst í því að hátekjuhópar nutu hagvaxtarins meira en aðrir tekjuhópar. Þrátt fyrir þetta kemur fram að Ísland hafi enn verið í efstu röð hagsældar í lok rannsóknartímans miðað við önnur Norðurlönd og meðal OECD-ríkjanna.

Við lestur bókarinnar vaknar sú spurning hvort ekki muni reyna enn meira á velferðarkerfið á komandi árum en á rannsóknartímabilinu sjálfu, ekki síst vegna hrunsins og skuldabyrðarinnar sem þjakar mörg heimili og þjóðarþúið í dag, svo ekki sé minnst á vaxandi tekjuójöfnuð. Í efnahagslegum uppgangi og nær fullri atvinnuþátttöku getur samfélag sjálfsbjargar vafalítið gengið upp eins og sýndi sig hér á landi án þess að reiða sig á öflugt velferðarkerfi. Þegar á móti blæs gegnir líklega öðru máli. Minnkandi hagvöxtur, auknar skuldir, vaxandi ójöfnuður, lægra atvinnustig og sífellt fjölmennari hópar utan vinnumarkaðar, svo sem aldraðir og öryrkjar, kallar óneitanlega á víðtækara öryggisnet en það sem okkur býðst í dag. Getur skapast sátt um eflingu opinberrar velferðar í samfélagi sem löngum hefur lagt áherslu á ábyrgð einstaklingsins og einkaframtak? Vill Ísland eiga nánari samleið með norræna velferðarmódelinu eða með hinum enskumælandi þjóðum? Eða mun Ísland fara bil beggja eins og reyndin hefur verið hér á landi og fram kemur í bókinni?

Yfirlit yfir þróun velferðarinnar undanfarna áratugi er óneitanlega brýn en það verður enn forvitnilegra að fylgjast með framvindunni á komandi árum þegar

reyna mun meira á þanþol velferðarkerfisins en síðustu ár. Pólitísk greining valkosta í stefnumótun velferðarmála og skipan valdsins í samfélaginu verður í því samhengi ekki bara kærkomin viðbót við rannsóknir á málefnum heldur blátt áfram ómissandi til að skilja þá braut sem Ísland hefur fylgt hingað til og hvaða leið verður ofan á í framtíðinni. Rannsóknarhópurinn mun því sem fyrr gegna mikilvægu hlutverki í íslenskum félagsvísindum á næstu árum.

Bókin er vönduð að allri gerð og ritrýndir kaflar gefa efninu aukið vægi. Textinn er á lipru máli og fáar prentvillur að finna. Enskir útdrættir fylgja öllum köflunum sem er mikill kostur og tengir efnið alþjóðlegum fræðiheimi. Nafna- og atriðisorðaskrá væri til bóta til að auka vægi bókarinnar sem uppflettrits. Áherslan er fyrst og fremst á Ísland í ritinu og spennandi verður að sjá Ísland sett í enn meira fjölþjóðlegt samhengi í framtíðinni. Alþjóðlega skírskotun er þó að finna í einstökum köflum bókarinnar. Málaflokkur afbrota og vímuefnanotkunar ætti tvímælalaust heima í umfjöllun um velferðarmál enda hafa rannsóknir ítrekað sýnt að afbrotavandinn er að jafnaði mestur í samfélögum þar sem félagsskipanin er í hvað mestum ólestri. Efnissvið bókarinnar tekur þó mið af áherslum norræna rannsóknarhópsins og því væntanlega ekki hægt að ætlast til umfjöllunar um önnur málefni en þau sem þar eru tekin fyrir.

Óhætt er að mæla með bókinni við alla þá sem stunda félagsvísindi á Íslandi eða hafa áhuga á þeim. Bókin er ekki eingöngu fyrir fagfólk á sviði félagsfræði eða félagsráðgjafar heldur er hún einnig aðgengileg öllum þeim sem áhuga hafa á þjóðfélagsmálum. Aðstandendum bókarinnar og höfundum er að lokum þakkað kærlega fyrir aðgengilegt og læsilegt verk um íslenskt samfélag.

Helgi Gunnlaugsson
prófessor í félagsfræði við Háskóla Íslands

Eftir skilnað

Foreldarsamstarf og kynslóðatengsl

eftir félagsráðgjafana Sigrúnu Júlíusdóttur og Sólveigu Sigurðardóttur er væntanleg frá Háskólaútgáfunni á næstu dögum. Verður hún kynnt nánar í næsta hefti *Tímarits félagsráðgjafa*. Bókin byggir á umfangsmikilli viðtalsrannsókn við foreldra og ömmur og afa í skilnaðarfjölskyldum. Hún á erindi til félagsráðgjafa og annars fagfólks á vettvangi sem vinnur með fjölskyldum, auk fræðimanna og nemenda á félags-, heilbrigðis- og menntasviði.

Lokaverkefni til MA-gráðu

Í desember 2012 luku eftirfarandi nemendur rannsóknarverkefnum sínum í MA-námi til starfsréttinda í félagsráðgjöf. Verkefnið eru aðgengileg á www.skemman.is.

Bjarney Rós Guðmundsdóttir.

Leiðbeinendur: Anni G. Haugen og Halldór S. Guðmundsson

Hegðun og líðan unglinga í 9. og 10. bekk grunnskóla. Hver eru áhrif vina og eineltis?

Dagbjört Rún Guðmundsdóttir

Leiðbeinandi: Hrefna Ólafsdóttir

Verndarar barna. Mat á forvarnarverkefni gegn kynferðislegu ofbeldi á börnum

Eva Rós Ólafsdóttir

Leiðbeinandi: Halldór S. Guðmundsson

Strákar og tölvuleikir: Rannsókn á líðan, sjálfstjórn og notkun

Guðrún Gísladóttir

Leiðbeinandi: Hrefna Ólafsdóttir

Rannsókn á líðan foreldra í kjölfar andláts barns

Gylfi Jónsson

Leiðbeinandi: Freydis Jóna Freysteinsdóttir

Yfirfærsla á málaflökki fatlaðs fólks frá ríki til sveitarfélaga

Hafdís Erla Jóhannsdóttir

Leiðbeinandi: Anni G. Haugen

Eru sjómenn virkir þátttakendur í umönnun og uppheldi barna sinna: Sjómenn og fæðurhlutverkið

Heiða Hraunberg Þorleifsdóttir

Leiðbeinandi: Hrefna Ólafsdóttir

Kjörforeldrar á Íslandi. Einkenni þunglyndis og stuðningur í kjölfar alþjóðlegra ættleiðinga

Íris Dögg Lárusdóttir

Leiðbeinandi: Sigrún Júlíusdóttir

Skilnaðarvæðing. Reynsla og þörf skilnaðarforeldra

Ísabella Björnsdóttir

Leiðbeinandi: Steinunn Hrafnadóttir

Skadaminnkun á Íslandi: Viðhorf og þekking

Jóhanna Jóhannsdóttir

Leiðbeinandi: Hervör Alma Árnadóttir

„Þú nærð engum árangri nema hafa fólk með þér.“ Hugmyndir félagsráðgjafa um samráð með notendum.

Klara Valgerður Brynjólfsdóttir

Leiðbeinandi: Guðný Björk Eydal

Langtímanotendur fjárhagsaðstóðar: Ungir Reykvíkingar í kjölfar kreppu

Kolbrún Bragadóttir

Leiðbeinandi: Halldór S. Guðmundsson

Viðhorf félagsráðgjafa til gagnreyndra aðferða

Marie Greve Rasmussen

Leiðbeinendur: Sigrún Júlíusdóttir og

Sólveig Sigurðardóttir

Fullkomin lausn eða skást fyrir alla. Reynsla fullorðinna skilnaðarbarna af jafnri búsetu

Marta Joy Hermannsdóttir

Leiðbeinandi: Sigurveig H. Sigurðardóttir

Stuðningurinn heim – Uppeldisráðgjöf:

Viðhorf og upplifun notenda

Ragna Dögg Þorsteinsdóttir

Leiðbeinandi: Hervör Alma Árnadóttir

„Þyngdín er bara einkenni.“ Reynsla og lífsgæði einstaklinga með matarfíkn

Framhald á bls. 62